

**O AUTORSTVU ANONIMNE PUBLIKACIJE
PRIMJER : MOLITVENIK POBOŽNE MOLITVE IZ 1678.**

IS ANONYMOUS PUBLICATION THE EQUIVALENT OF UNKNOWN
AUTHORSHIP

EXAMPLE : THE *POBOŽNE MOLITVE* PRAYER BOOK, 1678

Anka Ivanjek

Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu

aivanjek@nsk.hr

UDK / UDC 025.3:243

Stručni rad / Professional paper

Primljeno / Received: 17. 6. 2008.

Chi da morte teme, di vita non è degno

Sažetak

Iako je postupak pri katalogiziranju anonimnih publikacija određen u priručnicima i praksi, ponekad nas djela koja držimo u ruci navedu na preispitivanje. Molitvena knjiga *Pobožne molitve*, tiskana u Beču 1678., napisana na hrvatskom kajkavskom jeziku, u ženskom rodu i tiskana anonimno, djelo nadahnuto položajem čovjeka između smrti i Boga, otvara brojna pitanja o namjeni i autorstvu. Budući da nema izravnih tragova o nastanku, analiziraju se kajkavski molitvenici i neka druga djela srodne vrste, povijesne okolnosti i djelovanje bratovština te se slijede krhotine ženskoga redovničkoga molitvenog života u Zagrebu u sedamnaestom stoljeću i pisana ostavština klarise Judite Petronile Zrinski.

Ključne riječi: Pobožne molitve, anonimna publikacija, autorstvo, klarise, Judita Petronila Zrinski

Summary

Although anonymous publications are normally catalogued according to the rules laid down in librarians' manuals as well as established practice, occasionally a work we come across requires a different approach. Such an example is the *Pobožne molitve* (Book of Devotional Prayer), written by a woman in the Croatian kajkavian dialect and published anonymously in Vienna in 1678. Reflecting the predicament of a person situated between death and God, this work raises numerous questions regarding its purpose and authorship. The absence of any clues as to the work's provenance necessitates a close analysis of other *kajkavian* prayer books and similar works; from the historical background to the activities

of the pious fraternities; the surviving fragments of the devotional life of women's orders in the seventeenth-century Zagreb; and the written archive of Judita Petronila Zrinski, a member of the female order of St Clare of Assisi, also known as the Poor Clares.

Keywords: prayers, anonymous publications, authorship, Poor Clares, Judita Petronila Zrinski

Uvod

Za katalogizatora je pitanje autorstva riješeno Pravilnikom i praksom. Ako na naslovnoj stranici ne nalazi podatak o autorstvu, potražiti će ga na ostalim značajnim mjestima u publikaciji kao što su korice, predgovor, posveta, pogovor, hrbat, ovi-tak i slično. Ne nađe li odgovor, tražit će ga i u vanjskim izvorima: bibliografija-ma, katalozima, povijestima književnosti, prikazima, analizama. Kad iscrpi sve te mogućnosti, djelo će smatrati anonimnom publikacijom, onako kako ju definira Verona na 377. stranici prvoga dijela Pravilnika:¹ “ANONIMNA PUBLIKACIJA. 1. U najužem značenju publikacija koja sadrži djelo čiji autor u publikaciji nije naveden, a ne može se ni utvrditi. 2. Često se upotrebljava za publikaciju u kojoj autor nije naveden, bez obzira na to može li se on utvrditi. 3. U proširenom značenju – koje se upotrebljava u poglavlju II.5 ovoga Pravilnika – svaka omeđena publikacija s kojom se prema propisima ovoga Pravilnika postupa kao s anonimnom. ANONIMNO DJELO. Djelo kojemu se autor ne može utvrditi”. Ali što ako listajući naiđe na zanimljive, čak štoviše, intrigantne podatke koji ga navode na promišljanje: ako je postojao autor koji je djelo stvorio, je li doista moguće da ga ne možemo odgonetnuti?

Primjer, pokušaj i pretpostavka – traganje za identitetom anonimnog autora

Pobožne molitve² su najobimniji kajkavski molitvenik sedamnaestoga stoljeća, tiskane kod Kozmerovijuša u Beču 1678., a ujedno i jedini molitvenik bez navedenoga autora, nema ga ni u onome oskudnom obliku poput inicijala ili uopćenoga izraza Jeden pop iz reda... U posveti stoji da su ih “pčele duhovne, osebujne nekoje, i svete Barbare osebujno pobožne **sestre** (istaknula AI), imenu-

¹ Verona, Eva. Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga. Prvi dio : odrednice i redalice. Drugo izmijenjeno izdanje. Zagreb : Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1986. Str. 377-378.

² Pobožne molitve iz vnogeh molitveneh knjig izabrane : vszem pobošnem i Boga-boiechem dussam kruto hasznovite. V Bechu : pri Janussu Christofu Cosmeroviussu, czeszarove szuetlosti stamparu, 1678. 8° [46], 536 str. U Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici, na signaturi RIID-8°-36 nalaze se dva primjerka, oba djelomično oštećena. To su jedini poznati primjerci. 2005. tiskan je pretisak u Brdovcu, za pretisak je izabran a primjerak koji ima nekoliko oštećenih listova i na kraju dodana dva lista s rukopisnim molitvama: Molitva k Blažene D. Marije i O vsa moguči Gospon Bog; 2007. tiskana je i transkribirana inačica, također u Brdovcu, a pri transkripciji korišteni su najstariji kajkavski molitvenici pisani gajicom: Jezuš naš dobri pastir : molitvena knjiga Bogu povdaneh dušah ... U Zagrebu : troškom i nakladom V. Kohaneka, 1892.; Jezuš moja želja ili molitvena knjižica vsakdanje pobožnosti ... Vu Zagrebu : troškom i nakladom Vjenceslava Kohaneka, 1895.

vane svete bratovčine, iz molitvenoga duhovnoga cvjetja skup spravile”. Cijeli je molitvenik napisan u ženskome rodu. Povjesničari ove književne vrste slažu se da je to neobično, stoga je to vrijedan trag koji bi mogao odvesti do anonimnog autora. Po sadržaju, postavlja se teza da je knjiga bila namijenjena redovnicama. Na temelju analize slovpisa, jezika i stila postavlja se teza o mogućem autorstvu, shvaćenom u onodobnom smislu: osoba koja vrši izbor tekstova i stvara kompoziciju, a time i umjetničku i vjersku poruku. Pretpostavljam da bi ta osoba mogla biti Judita Petronila Zrinski, klarisa u samostanu na zagrebačkom Gradecu.

1. Pobožne molitve

Formatom, veličinom slova i vrlo oskudnih ukrasa, ova je knjiga ujedno otmjena i čedna. Samom molitveniku prethodi četverolist sastavljen od Predgovora – zbiljski posvete, zatim prikaza nastanka i regula Bratovčine svete Barbare iz Brdovca³ te Kalendarijuma, a tu je i *Navuk potreben znati vsakomu koteri se za srečnu smert podati hoče vu Zagrebečku bratovčinu muke i smerti Jesuševe*.⁴ Pobožne molitve posvećene su Joanni Mariji i Barbari Drašković, kćerima Ivana III.,⁵ hrvatskog bana u vrijeme kad su klarise na putu za Zagreb odsjele u Klenovniku.

Ovo je svakako najtužniji kajkavski molitvenik, ne samo po izboru tekstova, nego i po njihovome umjetničkom oblikovanju. Naslov potpuno odgovara sadržaju. To su u najdubljem smislu pobožne molitve, u kojima se cijela osoba, dušom i tijelom, obraća *tebe Gospone ki si me stvoril, odkupil i na vekvečno blaženstvo obral i odlučil* kao jedinome dostojnom gospodaru, s dubokim uvjerenjem da su moćnici svijeta slabi zaštitnici. *Ravno nevredno stvorenje kriči i kuči pred vrati velikog Oca, onoga koji je zvergel zmožne, a tolvaje vodi u raj da se ne obraduje nad menum neprijatel moj*. Stalno se provlači misao o vlastitoj neznatnosti – *ja ničemurna grešnica prez nijedne vrednosti moje, nedostojnosti i nesposobnosti da se Bogu bolje kaže koliko ga se ljubi*. Još na postelji u zoru, prije ustajanja, moli za oprostjenje te već na drugoj stranici u *juternjoj* čitamo: “Žal mi je da sem tebe mojega dobroga Boga i milostivnoga z mojemi grehi zbantuvala i žal mi je s pravo serdca mojega da se ne morem bolje za grehe žalostiti”.

³ *Bratovchina sz. Barbare devicze i much., za doztoine szpovedi i sz. Pricheschania na szmermtom vremenu zadoblyenye* ... osnovana je oblastjum pape Klementa, a dopuštanjem biskupa Martina Borkovića 1675, proglašena u crkvi sv. Vida na Berdovečkom polju 1676. Rukopisna knjiga s kratkim naukom, regulama i popisom članova, danas u knjižnici brdovečke župe.

⁴ Ova je bratovština već imala Molitvene knyisicze : vszem Christusevem vernem szlovenzkoga jezika priztoyne i hasznovite / p. Mikloussa Krajachevicha redovnika Reda Iezuitanzkoga ; po B. M. redovniku iezuiti znovich na haszen zlovenskoga naroda pod stampom szkupa zovem stoie pridano szlosene, tiskane 1657? Na više od 400 stranica imale su *Navuk potreben...*, *Regule...*, *Duhovni kinch...*, *Molitvu kumsze bratia i szeptre Gozponu Kristussu alduiu vu szuoiei megy bratiu zapiszamu* i tako redom mnoge pobožnosti namijenjene Bratouchine muke i szmerti Jesusseve.

⁵ Hojsak, Ivan. Rodoslovlje obitelji Drašković. Varaždin : Tiva, 2004. Tabla: Rodoslovlje obitelji Drašković.

U podnaslovu stoji *iz mnogih molitvenih knjig izabrane*, znači, ne mehaničko oponašanje i prepisivanje već postojećih molitvenika, nego je promišljeno i ciljano napravljen izvorni odabir iz molitvene građe različita porijekla i iz više jezika, što je očigledno u usporedbi sa sadržajem i grafijom ostalih ondašnjih molitvenika. Knjigu je proučavao i Nikola Sertić, laskavo je ocijenivši “prvim počecima Hrvatskog misala jer je svaki vjernik imao u rukama liturg(ijsku) molitvu dotičnog blagdana”.⁶ Uspoređujući molitvenike **po vrstama zastupljenih molitava** (svrstao je Pobožne molitve u skupinu za puk) i **po sadržaju** (pregled najvažnijih pobožnosti koje se često javljaju u molitvenicima),⁷ otkriva da se neke od njih u Pobožnim molitvama prvi put objavljuju u hrvatskim izdanjima (npr., Oficij svetoga Josipa, Oficij svete Ane, a Oficij od svetkov B. D. Marije nalazimo jedino u njima; Litanije Sv. Križa, sv. Ane, sv. Antuna Padovanskog), te “ima i molitava, koje nalazimo prvi puta u ovom molitveniku”.⁸ No tko im je autor i zašto je (morao biti) anonim? “Prof. Fancev /28/ pripisuje ovo djelo isusovcu Milovcu. ... Kukuljević /29/ ne spominje pisca, nego samo djelo”.⁹ Upravo su te autorske molitve – jutarnja, molitva pred spoved – namijenjene osobnoj, unutrašnjoj pobožnosti.

I Miroslav Vanino prikazuje “... neobičan slučaj jednog priručnika za dvije bratovštine. *Pobožne molitve* idu u red najljepših i najboljih hrvatskih molitvenika. One odišu miomirisom istinske, proživljene pobožnosti, iz njih struji žar vjerskog zanosa ... Na njega je svratio pozornost prof. Fancev u Jagićevu *Archivu* (1914) nagađajući da je i ovom priručniku autor Milovec. O autorstvu, držimo, ne može biti govora ni u smislu neke kompilacije, jer su taj posao izvršile druge ruke, kako saznajemo iz posvete ... Te su *pčele duhovne, svakako redovnice* (istaknula AI), imale pred sobom *jedan pušlec (kitu) cvjetja duhovnoga* ... Već to isključuje, s vjerojatnošću, Milovčevo autorstvo, a još ga sigurnije isključuje činjenica da su molitve pisane za ženski spol, pojava čisto neobična, pa nije nimalo vjerojatno da bi Milovec išao pretvarati slovničke oblike muškoga roda, običajne odvajkada u

⁶ Sertić, Nikola. Hrvatski kajkavski molitvenici : doktorska radnja. Zagreb, 1943. Rukopis. Str. 32. Nikola Sertić, rimokatolički svećenik, rođen je 1906. u Kamenici, Brinje, klasičnu gimnaziju završio u Travniku, bogoslovni fakultet u Zagrebu, službovao kao duhovni pomoćnik u Donjoj Stubici, Mariji Bistrici i Križevcima i kao prefekt u zagrebačkom dječjačkom sjemeništu. Bio je suplent na realnim gimnazijama u Zagrebu i Sisku, 1942. imenovan je asistentom na bogoslovnom fakultetu Hrvatskog sveučilišta u Zagrebu i priredio je doktorsku radnju Hrvatski kajkavski molitvenici. 1945. zatvoren i u kolovozu oslobođen optužbe presudom Suda za zaštitu Nacionalnih Časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj. Napušta akademsku karijeru i posvećuje se pastoralnom radu, službujući i sagorijevajući, “neumoran, blag i odlučan” u Rečici kod Karlovca i zatim u Koprivnici, umro je 1967. za hodočašća u Jeruzalemu.

⁷ U Pobožnim molitvama nalaze se: Jutarnja, Večernja, Misna pobožnost, Ispovjedna, Pričesna, Oficiji, Litanije, Popijevke.

⁸ Sertić. Str. 32.

⁹ Sertić. Str. 32-33.

knjigama, u oblike ženskog, pogotovo kad bratovština sv. Barbare nije bila namijenjena samo ženskom svijetu...¹⁰

Zatim, Pobožne molitve imaju i ritmičku interpunkciju (koja, nažalost, nije prenesena u transkripciji), kao i oznake V(ersus) i R(esponsio), karakteristične za organizirano glasno moljenje u 2 kora, kakvo se još i danas može čuti u prolazu kraj samostanskih kapelica. Povrh toga, napisane su u ženskom rodu,¹¹ što navodi na dodatno preispitivanje namjene. Bratovština sv. Barbare bila je izrazito demokratski organizirana, ne traži obvezu nikakvih materijalnih davanja, a članovi su joj klerici i laici sviju stališa i *obodvojega spola* te nema razloga za pripremanje ženskoga molitvenika.

1.1. Sadržaj Pobožnih molitvi

Premda Pobožne molitve nemaju navedeno kazalo, raspored molitava pristupačan je kroz tekuće naslove pa ga je prilično lako slijediti: Molitve juternje, Molitve vsagdešnje, Molitve večernje, Molitve pred mešum, Molitve pod mešum, Molitve spovedne, (ima ih čak četiri, za usporedbu, Putni tovaruš donosi dvije),¹² Molitve pred pričešćanjem, Molitve za pričešćanjem, Molitve v sakom vremenu (s Litanijama Blažene Device Marije Lauretanske, Vračtvom duhovnim proti kuge i Verzušima sv. Bernarda), Molitve za vsako vreme, Molitve od svetkov čez leto. Zatim na str. 249 počinje najveći kajkavski ciklus oficija, čak 13, (Milovec ih u Dušnom vertu ima 10),¹³ svaki s pripadajućim litanijama, pronicav i majstorski izbor sukladan najpopularnijim hrvatskim bratovštinama: od Sv. Trojstva, od Imena Jezuševoga, od Duha Svetoga, od Svetoga Oltarskoga Sakramenta, od prečistoga Blažene Marije prijetja, od svetkov Blažene Marije (najprvo od prijetja svetoga, s himnušem sv. Ambrozija i Auguština i rožarijumom od muke Kristuševe), od svetoga Angela Čuvara, od sv. Jožefa, od sv. Ane, od sv. Barbare, od muke Kristuševe (imaju 2), od sedem žalosti Blažene Marije (s molitvama sv. Brigite). Slijedi Sedem šoltarov pokorničkeh – to su psalmi Davidovi (vjerojatno jedinstve-

¹⁰ Vanino, Miroslav. Isusovci i hrvatski narod. Sv. I. Rad u XVI. stoljeću Zagrebački kolegiji. Zagreb : Filozofsko teološki institut Družbe Isusove, 1969. Str. 407. Milovec je umro upravo 1678. kad su Pobožne molitve tiskane.

¹¹ Ima još jedna kajkavska molitvena knjiga pisana u ženskom rodu, no mnogo skromnija, na svega 140 str. šesnaestine. To je Psalterium Marianszki kojega negda na veksu hvalu prechiszte Devicze Marie, na prizspodobu soltanov Davida kralya vu diachkom jeziku Szveti Bonaventura Reda Sv. Ferencza menseh bratov general ... je znassel y szkupa szpravil ; leto pako 1714. jeden pobosni Szluga Marianszki iz diachkoga na horvaczki illiti szlovenszki jezik, prilichno za pobosni senszki szpol, jega preobernul. Koi szada tekuche letto 1740. je ponovlen. Vu Zagrebu : po Ivanu Weitz, stamparu, 1740.

¹² Zrinski, Katarina. Putni tovarus / vnogimi lipimi, nouimi i pobosnimi molituumi iz nimskoga na heruaczki jezik isztomachen i sprauylen po meni groff Frankopan Catharini goszpodina groffa Petra Zrinszkoga hisnom touarussu. V Benetkih : pri Babianu, 1661. Pretisak je objavljen 2005.

¹³ Milovec, Baltazar. Dussni vert, duhovnim czvetiem naszagyen. To je to: unoge fele officiumi i litaneye, ... na Hervatezki jesik pretolmачeni... Vu Bechu : pri Janussu Jacobu Kuerneru, 1664.

no!) prevedeni u ženskom rodu:¹⁴ “Spominjala sem se iz starih dnevvov mojih, premišljavala sem vsa dela tvoja: Vu činjenju ruk tvojeh premišlavala sem. Raspresterla jesem ruke moje kakoti zemlja prez vode ja tebe” (Psalmuš CXLII). Na kraju dolaze molitve vu potreboče i osobito nježne molitve za mertve dušice.

Iz ovoga je sadržaja očigledno da su bile namijenjene za osobnu i za zajedničku cjelodnevnu pobožnost kakvu su mogle praktimirati jedino redovnice koje su posjedovale misale, a nedostajao im je časoslov. A onako kako su koncipirane, sazidane su na duhovnoj usmjerenosti klarisa, tada jedine ženske redovničke zajednice u Zagrebu: **živjeti u stalnoj skrušenosti pred Bogom i spremnosti na kajanje**. “Ar je nestalo kakti dima dnevvov mojih i kosti moje kod ogorelišča vsahnule jesu. Vudrena sem kod seno i vsahnulo je serce moje: kajti sem zabila jesti kruha moga. Od glasa zdihavanja moga prilepila se je koža k mojem kostem. Spodobna sem postala pelikanu vu puščine: postala sem kakti nočni kavran vu stanju. Skoznuvala sem i vučinjena sem kakti vrabec na samoči vu krovu. Vazdan spočitali su mi neprijатели moji i koji su mene hvalili, prisegali su proti mene” (Psalmuš CI).

1.1.1. Ciljana publika

U zadanom okviru, u kome je izbor građe ograničen, jedinstvenost i cjelovitost temelje se na izboru jezičnih elemenata. Jezične značajke Pobožnih molitvi promatrat će se u usporedbi sa srodnim djelima, kao i rukopisima koji bi mogli poslužiti kao putokaz prema građi koju su mogle rabiti zagrebačke *gospice opatice*. Ukratko će se predstaviti ciljana publika: redovnice i bratovštine.

Redovnice u sjevernoj Hrvatskoj

Prvi poznati podaci o redovnicama u sjevernoj Hrvatskoj odnose se na samostan s početka 13. stoljeća koji je zagrebački biskup Stjepan II. sagradio u Ivaniću za “bijeje opatice”.¹⁵ Premda se redovnice spominju i u četrnaestom stoljeću na (danas nepostojećem) otoku svetog Jakova na Savi kraj Zagreba (Egidijevom otoku),¹⁶ nadbiskup Petar Pazmany, pod čiju jurisdikciju početkom sedamnaestog stoljeća spada i Zagrebačka biskupija, istražujući stanje redovničkih zajednica,¹⁷ nalazi da u Zagrebu nema nijednoga ženskog samostana. Zauzeo se za njegovo

¹⁴ Na nekoliko mjesta doista postoje oblici u muškom rodu za koje je teško reći jesu li mehaničko prenošenje s predloška, pogreška u slaganju ili nešto treće.

¹⁵ Rac, Stanko. Bijeje opatice. U: Ivaničke perspektive. Kloštar Ivanić, vlastiti ciklostil, 1959. Str. 11-18.

¹⁶ Dobronić. Lelja. Stari “vijenac” sela oko Zagreba. Zagreb : Muzej grada Zagreba, 2003. Str. 135-136.

¹⁷ Pazmany, Peter. De religiosis ordinibus qui olim in Hungaria floruerunt. Objavljeno u: Acta et decreta synodi dioecesis Strigoniensis. Auctoritate ... domini, Petri Pazmany, ... Celebratae Tyrnaviae, anno Domini MDCXXIX. die IV. Octobris. Appendix II. Posonii : in aede archiepiscopali, 1629.

osnivanje i s tom se namjerom obratio grofu Gašparu Draškoviću,¹⁸ dobrotvoru koji je u Varaždinu sagradio isusovačku crkvu, samostan i školu.¹⁹ Draškovićeva sestra Cecilija Uršula Drašković bila je redovnica u samostanu klarisa u Požunu i vjerojatno je upravo stoga odlučio pozvati klarise.

Klarise

“Zagrebačke su se klarise u oblikovanju svojeg redovničkog života držale svakako pravila pape Urbana IV. Tih se pravila držala i Ugarska, pa se to nužno prenijelo i na Zagreb. Po njima je siromaštvo redovnica bilo olakšano, ali se zato osobito pazilo na održavanje stroge klauzure.”²⁰ Obitelj im je davala miraze u novcu, posjedima i ostalim dragocjenostima.

Iz ostavštine koja se čuva u Hrvatskome državnom arhivu,²¹ jasno se vidi kako sestre nadarbinama Gašpara Draškovića, koji im donira po majci naslijeđeno imanje u Vukovini, kao i darom raznih pojedinaca i zajednica, poput Bratovšćine tela Kristuševoga,²² nabavljaju zemljište na geodetski najvišoj točki Gradeca, a potom i *funduš polag kloštra nihovoga naveke za sto raniškov gotova peneza bonae curentis monetae benetačekh* od pokojne gospe Margarite Nitrai, (Fasc. V., 1) u neposrednoj blizini Popova tornja,²³ u ulici koja se i danas po njima zove Opatička (sada Muzej grada Zagreba). Sestre dolaze u Zagreb iza požara koji je pogodio grad 1645., stanuju kod gospe Vragovičke te ranih 50-ih useljavaju u samostan,²⁴ potom grade crkvu Presvetog Trojstva te otvaraju školu za djevojke,²⁵ a 1670. Leopold I. izdao je povelju kojom se oslobađaju svih davanja državi.²⁶ Posjedovale su imanja u “onom ubavom čislu sela” oko današnjeg Zagreba, među njima su i Sused, Mikulići, Jelenovac, Trnje, Topolnica, Kupčina, Goli verh i Suhodol, Gradišće, Čista mlaka, Kravarsko, Slana gora, Horvatski vratnik, Čučerje, Kobi-

¹⁸ HDA 672, Samostan klarisa Zagreb, fasc. I., br 1. ; Sestre klarise. Red svete Klare. Hrvatska Unija viših redovničkih poglavarica [citirano: 2008-05-28]. Dostupno na: <http://www.redovnice.hr/zajednic/klarise.htm>.

¹⁹ Hrvatski biografski leksikon, sv. 3, str. 581 i dalje.

²⁰ Grščić, Antun. Povijest samostana sv. Klare u Zagrebu. Doktorska radnja. Zagreb, 1946. Str. 15 i bilješka 1 pod crtom.

²¹ HDA 672 Samostan klarisa Zagreb. Katalog 61, mikrofilm Z-346. Repertorium et elenchus (index et extractus) actorum clarissarum Zagrabiensium 1593.-1780. U ostavštini se čuvaju isprave, prijepisi, pisma i koncepti.

²² HDA 672, fasc. V, br. 1. Litz dan gozpam opaticham od Congregatiae prezuetoa Christussevoga Tela na polovicu vinograda i melina ... 1650. na Blasevo.

²³ Rac, Stanko. Vrt hrvatske kulture. U: O starom Zagrebu. Kloštar Ivanić, vlastiti cikostil, 1967. Upravo ta blizina Popova tornja – spremišta baruta bila je kobna u požaru koji je krenuo iz kuće gradskog suca 1764., a zahvatio je i samostan.

²⁴ Grščić, Antun. Nav. dj.

²⁵ Szabo, Đuro. Kratka povijest kuće br. 20 u Opatičkoj ulici u Zagrebu, sadašnjoj financijskoj sgradi koja je do godine 1782. bila samostan klarisa, a te je godine Josip II. samostan ukinuo jer je imao imetka i nešto značio. Rukopis. Danas u Muzeju grada Zagreba.

²⁶ HDA 672, fasc. V., nr. 1A.

ljak i Zelina, Bistrica, Stubica, Dubrovčan²⁷ pa tako i Brdovec, što svjedoče toponimi u Katalogu i ispravama: Laduč, Šenkovec, Demerje, Gorica, Dolec.²⁸

Uza sestre koje su prispjele iz Bratislave, u zagrebački kloštar dolaze mlade kćeri hrvatskih plemića, iz roda Erdödyja, Keglevića, Završkih, Ilijašića, Peršića, Orehoczja, Vojkovića, Čikulina, sestra njihova ispovjednika Alekseja Buzjakovića kao i Margarita, sestra Adama Baltazara Krčelića, ali i udovice i ostale pobožne žene, po uzoru na sv. Klaru (kojoj su se pridružile sestre i majka Hortulana) – žena i kćeri kapetana Franje Bukovačkoga,²⁹ “u 17. i 18. stoljeću nema plemenitog roda u Hrvatskoj, od kojega ne bi bar jedna djevojka ušla u samostan sv. Klare.”³⁰

Bratovštine

Među vjerska udruženja koja su cvala u srednjem i ranome novom vijeku u Hrvatskoj, odlikujući se istinskom pobožnosti, jakom socijalnom zauzetošću i velikim društvenim uplivom – Bratovštine Sv. Duha, od sedam žalosti Blažene Djevice Marije, od Presvetog Trojstva, od Tijela Gospodinova, od dobre smrti, od Svih svetih i ostale,³¹ spadaju i dvije bratovštine predstavljene na preliminarnim stranicama u Pobožnim molitvama. Bratovštine su često bile vanjska podrška zatvorenih redovničkih zajednica dok su im za uzvrat redovničke zajednice bile duhovno vodstvo.

Bratovština sv. Barbare, osnovana “vu cirkve sv. Vida mučenika na Brdovcu, oblastjum S. Otca Pape Cemet X., a dopušćenjem visoko poštuvanoga gospod. gospod. Martina Borkovića sv. Zagrebačke cirkve biškupa, leta 1675.” u danas bočnoj kružnoj kapeli sv. Barbare, koju je tih godina dao sagraditi Franjo IV Sermage,^{32,33} a njegova žena Judita “darovala je g. 1676. za kip sv. Barbare u Brdovcu odijelo od platna vezena zlatom, jednu malu zlatnu ružu, na kojoj je bilo nekoliko dragulja, svilenu misnicu koja je spređa i straga bila u sredini izvezena zlatom.”³⁴ Kapela sv. Barbare je izrazit primjer fortifikacijske arhitekture, (a upra-

²⁷ Usporedi: HDA 672 Samostan klarisa Zagreb. Katalog 61, mikrofilm Z-346. Index actorum clarissarum Zagraben. Ordo Syllabicus Nominum Locorum, str. 4 i dalje.

²⁸ Isto. Repertorium et elenchus (index et extractus) actorum clarissarum Zagrabiensium 1593.-1780. Dolec je i danas područje na kome su pretežno vinogradi kao i u doba klarisa, što je vidljivo iz isprave koju je Judita Petronila pisala. HDA, 672 fasc. 8, nr. 7. Ja Judith Petronilla Zrini roda svete Klare kloštra Zagrebačkoga mati abbatissa, znano činim po ovom mojem listu... 6. 7. 1692.

²⁹ Sidonija Barbara Bukovački bila je i matter abbatissa.

³⁰ Rac, Stanko. Vrt hrvatske kulture. Str. 49.

³¹ Hrvatska enciklopedija. Sv. III. Boja – Cleveland. Zagreb : naklada Hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda, 1942. Str. 248-252.

³² Hrvatski biografski leksikon, sv. 3, str. 71.

³³ “Patroničij sv. Barbare dokazuje prvotnu obrambenu funkciju jer je sv. Barbara zaštitnica fortifikacija... U graditeljskoj baštini Hrvatske kapela sv. Barbare u Brdovcu vrednija je tim više jer je to jedino sačuvana rotunda iz razdoblja renesanse... a tek 1668. dobiva kupolu i počinje funkcionirati kao kapela.” Vidi u: Cvitanović, Đurđica. Župna crkva sv. Vida u Brdovcu. // Zaprešićki godišnjak, 1996. Zaprešić, Matica hrvatska Zaprešić, 1997. Str. 81-85.

³⁴ Laszowski, Emilij. Porodica Čikulina. // Zaprešićki godišnjak, 1996. Zaprešić : Matica hrvatska Zaprešić, 1997. Str. 32.

vo je ta grana vojne znanosti bila najživlji predmet istraživanja i stvaranja članova obitelji Zrinskih, kojom se bavio i mladi Adam, Nikolin sin).³⁵ Raskošna rukopisna knjiga Bratovčine sv. Barbare danas se čuva u knjižnici brdovečke župe, sadrži Regule i popis članova u dva niza, po godinama, zasebno su purgari i slobodni, većinom s oznakom mjesta iz kojih dolaze.

I **Bratovčina Muke i Smerti Jezuševe** stigla je u Zagreb kad i klarise, također iz Požuna. "Osnovana je 2. listopada 1648. u glasovitoj matičnoj crkvi isusovačkog reda u Rimu prozvanj *Al Gesu* ... Ta je bogoljubnost našla vrlo jak odjek i izvan Rima i Italije, pa je već g. 1650. ... osnovana u Bratislavi (Požunu) i štajerskom Grazu ... zanimljivo je svakako da je Zagreb dobio tu bratovštinu g. 1653., dakle samo pet godina nakon njezina osnutka u Rimu".³⁶

Književna vrsta koja je upravo bratovštinska baština, njihov je prinos pučkom pjesništvu u takozvanim laudama ili hvalama, obilje kojih nalazimo i u Pobožnim molitvama.

1.2. Stil, jezik i slovopis Pobožnih molitvi

1.2.1. Stil

Laude ili hvale

Religiozno pjesništvo ponajprije su hvale. Tradicionalno su to srednjovjekovni liturgijski himni ispjevani na latinskom jeziku. Ali u dvanaestom stoljeću pojavljuju se među pukom bratstva i bratovštine (fraternitas i sodalitas) s dvije značajne aktivnosti: pokajanje i hvale. Tako je nastala nova pjesnička vrsta koja se razvila od balade, s nekoliko strofa koje pjeva (recitira) solista i s refrenom koji ponavlja zbor iza svake strofe, a najčešće su posvećene Djevici, poput Stabat Mater; jednostavnoga pučkoga stila, s natruhama liturgijskoga jezika. Najglasovitiji pjesnici lauda svakako su Jacopone da Todi i Franjo Asiški, čije pjesništvo odiše osobnim vjerskim i mističnim iskustvom. U Pobožnim molitvama, one su sastavni dio oficija. Tako su, npr., u sklopu Oficija sv. Jožefa himni Rođen s-kervi Davidove, Gđa je videl zaručnicu, Vu Betlehem beše došel, Gđa Herodeš drobne dece, Po Herodešove smerti, Let dvanadeset dete posta, O sveta smert Jožefova, Tebe Jezušev hranitel i O poštuвано Trojstvo.

³⁵ La fortification militaire. Rukopis u tri sveska iz 1681., na 1. listu 1. sv.: Monsieur le conte de Serin le 9 avril. NSK R 3573; "Po svečanom rukopisu na francuskome jeziku, *De la fortification militaire*, datiranom početkom travnja 1681. godine (nÂ°629 Ms, 630 Ms), čini se da je slušao i predavanja o fortifikaciji, koja je imala veliku tradiciju na njemačkim i flandrijskim područjima." Povijest Bibliothecae Zriniane [citirano: 2008-06-04]. Dostupno na: <http://www.eruditio.hu/zrinyi3d/bz/zrinihorvat.html>.

³⁶ Bratovština muke i smrti Kristove. U: Vanino, Miroslav. Isusovci i hrvatski narod. Sv. I. Rad u XVI. stoljeću Zagrebački kolegiji. Zagreb : Filozofsko teološki institut Družbe Isusove, 1969. Str. 390-412.

Epiteti

Postojala je stanovita količina stereotipnih epiteta i apozicija, koji su se uvijek vezali uz određeno biće ili pojavu, primjerice odurna dela, kerhkoča telovna, sveta milošča, ali pažnju zaslužuje obilje *znovič* odabranih pridjeva, posebno uz lik Marije: vesela, stanovita, plemenita, turbna, serčena, “slatka i žalosna”.

Tužaljke

Ma tko da ih je sastavio, one su najpotresnija čest ovoga molitvenika: u njima se suzama moli, a molitvama plače.

Zegnile su i skvarile su se rane moje
Nevoljna sem postala i zgerbavila sem se do konca
Vas dan ražalostna hodila sem
Ar su moji boki napunjeni špotom
Ar sem ja na biče pripravljena
Sturobna sem i ponižena odviše
Ručala sem od zdihavanja serdca mojega
Ar je nestalo kakti dima dnevoov mojih
I kosti moje kot ogorelišča vsahnule jesu
Vudrena sem kot seno i vsahnulo je serce moje
Kajti sem pepel kot kruh jela
I napitek moj mešala suzami
Ar mi je vnogo bolje vmreti nego živeti.

1.2.2. Književno okruženje: kajkavski molitvenici sedamnaestoga stoljeća

Krajačevićeve Molitvene knjižice,³⁷ Milovčevi Dvoj dušni kinč³⁸ i Dušni vert,³⁹ te Putni tovaruš Ane Katarine Zrinske,⁴⁰ nastali su prije Pobožnih molitvi, a Brašno duhovno⁴¹ tiskano je Ljubljani 1693. To su najčešće “pučki” džepni molitvenici manjega obima za privatnu pobožnost ili za potrebe laičkih udruženja, tj. bratovština.

Uspoređujući ih s Pobožnim molitvama, odmah se uočava da su one sastavljene za naprednije molitelj(ic)e: nigdje nemaju cjelovitoga teksta temeljnih moli-

³⁷ Molitvene knyisicze : vszem Christusevem vernem szlovenzokoga jezika priztoyne i hasznokovite / potpis na kraju predgovora: Jeden pop iz Reda Jesuitanzkoga. Vu Posone : [s. n.], 1640.

³⁸ Dvoi dussni kinch jeden vernim sivim, k szrechnomu preminku na duhovni sztrosek. Drugi vernim mertveh dussam na odkup iz vngogh pobosnih knyng szkupa szpravlyen, po patru Bolthisaru Millovczu. Vu Bechu : Pri Mattheu Cosmeroviu, 1661.

³⁹ Dussni vert, duhovnim cvzetiem naszagyen. To je to: unoge fele officiumi i litanye, ... na Hervatczki jesik pretolmacheni ... Po p. Bolthisaru Millovczu. Vu Bechu : pri Janussu Jacobu Kuerneru, 1664.

⁴⁰ Zrinski, Katarina. Putni tovarus.

⁴¹ Hermon, Nikola. Brasno dvhovno s molituami i s prexuhkom muke Isusove rasmisglieuanyem dopernesceno i sloxeno suakemu ki se nahaya pridruzen Braschine Svetoga Krixa vduighgneyoy i nareyenyoy v Reke poli otac Druxbe Isusoue. Lubyane : v Vtisckenice Osipa Thadia Mayra, 1693.

tava: Očenaša, Zdravo Marije, Slava Ocu, Salve Regina, Vjerujem, a obiluju oficijima i himnima te time premašuju zahtjeve brašćinske pobožnosti vezane uz kvatre (četiri puta godišnje) i Presveti oltarski sakrament; u stvarima savjesti ni u tragovima nema aluzija na zbilju života običnih vjernika, kao npr., u Krajačevićevim Molitvenim knjižicama: “Ako si koga od meše odvabil, ali tvojih domaćeg nesi k meše po svetke pošiljal? ... Ako si koteru peršonu vu sramotno ime gledal, pipal, objimal, kušoval, ali kaj goršega š-njum činil... Koliko krat? I kakova je peršona bila, je li muškoga ali ženskoga spola? Ako si sam s tobum i s tvojem sramom lotruval? ... Ako si se hoteč opil ali drugoga opojil... Ako si koga zbil po krivice ali se nad kem fantil prez pravice”. – s obveznim k. k. (kuliko krat?). Osobito je znakovito da se u Pobožnim molitvama riječi iz obiteljske sredine – otec, mati, sin, kći – rabe pretežno u transcendentnom smislu, *Mati Cirkva* i *Majka Božja*. Uspoređujući dalje Pobožne molitve s ostalim molitvenicima iz neposredne vremenske blizine, vidimo da molitve nisu doslovce prepisane: npr., Dušni vert⁴² ima: Blagoslovljena i hvaljena budi Sveta Trojica, a u Pobožnim molitvama stoji: Blagoslovljeno i hvaljeno budi Sveto i nerazdeljeno Trojstvo., ili u Kalendariumu za 26. III. svetac dana Dušnoga verta je Montanus, a Pobožnih molitvi Feliks. I povrh svega, to neočekivano izobilje ženskoga roda.

Ženski rod u kajkavskim molitvenicima

Najstariji zapis u ženskome rodu u hrvatskim molitvenicima nalazimo u Časoslovu opatice Čike iz 11. st., ali on je pisan latinskim jezikom.⁴³

U kajkavskim molitvenicima, susrećemo ga u Raju duše⁴⁴ i Putnom tovarušu – dakle, u molitvenicima zrinsko-frankopanskoga porijekla. Dešićev Raj duše (1560.), prvo tiskano latiničko djelo hrvatske pučke teologije, kako kažu Milan Moguš i Josip Vončina, napisano “slojevitim jezikom (u kojem su se s crkvenoslavenskim nasljeđem slijevale crte svih triju narječja)”⁴⁵ u kome su litanije s onim već glasovitim zazivima *Sveta Mati Didine*, *Sveta Mati slobode*, zanimljiv je zbog molitava prilagođenih potrebama Katarine Frankopan, iskazanih u ženskome rodu: “*Vsamoguči i milosardni Bože, evo ja nevoljna i slaba grišnica, nisam dostojna da prideš pod krov moj ... želim pokarati što sam učinila*”.

Ana Katarina Frankopan, žena Petra IV. Zrinskoga⁴⁶ dala je stotinjak godina kasnije u Veneciji tiskati Putni tovaruš, posvećen *Vsemogućemu neba i zemlje Stvoritelju*, a namijenjen *vsega Hervatckoga i Slovinskoga orsaga gospodi i po-*

⁴² Milovec, Baltazar. Dussni vert ...

⁴³ Časoslov opatice Čike / Marijan Grgić ; [priredio Josip Kolanović]. Zagreb : Hrvatski državni arhiv : Kršćanska sadašnjost ; Zadar : Matica hrvatska Zadar, 2002.

⁴⁴ Hortulus animae : (stoye rechi Ray dusse) / [Nikola Dešić]. Rijeka : Franjevački samostan Trsat : Grad Rijeka : Naklada Benja : Knjiga, 1995. (Izvorno je Raj duše tiskan u Padovi 1560., a jedini poznati primjerak čuva se u franjevačkom samostanu na Trsatu).

⁴⁵ Moguš, Milan; Josip Vončina. Raj duše s motrišta našega vremena. Prilog pretiska.

⁴⁶ Iste je godine u Beču Boltižar Milovec dao tiskati Dvojušni kinč posvećen upravo Svetle, visoko i dobro rođene gospe, gospe grof Ane Katarine od Frankopanov vekivečne grofine ot Tersatca, svetloga, zmožnoga, visoko i dobro rođenoga viteškoga gospodina, gospodina Petra Zrinskoga,

glavitem ljudem obojega spola, vsake verste i fele dobrim kerščenikom. Namijenjen osobnoj i obiteljskoj pobožnosti, sadrži mnoge molitve vezane uz ljudsku intimu, poput molitve nad rodećim djetetom, hižnih tovarišev, za roditelje mrtve, prvo neg se počne kakovo dilo dilati, za dobrog prijatelja, suprot čarobijam, u žalosti i u turobnosti i slične pa je iskazan u jednini i množini, u muškome, ali i u ženskomu rodu: “*Zato, milostivi Ježuš, vgodno budi tebi, da u ovoj predragoga imena tvojega kriposti, odbiješ vruga od mene, i prosviti me slipu, osluhi me gluhu, očitovaj me hromu, otvoršiĆ mi jazik nimoj, očisti me gubavu, ojačaj me nemočnu i mlahavu, vzdigni me mertvu, obstri me milošćom tvojom nagu i prosvitli me imenom tvojim ležeću u tamnosti, da prosvičena iznutra i izvana tvojim presvetim imenom, i vtvrdena milošćom budem mogla va tebi živiti.*”⁴⁷

1.2.3. Jezik

Jezik Pobožnih molitvi možda je najbliži onome što je Jagić, pišući o jeziku Adrianskoga mora sirene, nazvao *mješovit i šarovit*. To je „mozaik jezičnih stanja”, kajkavski gospodski jezik, koji nema dvoglasa, a za razliku od npr., Krajačevića (1640.), u kojega je praktički nemoguće naći štokavizme, čakavizme, latinizme ili hungarizme, ovdje ih je obilje; rabi glas đ, refleks ě pretežno je ekavski (*delo, vekovečni, grešnice, nevernosti*), ali ima i ikavizama kao npr., *divica, vu tvoje čisto divojačko telo* pa bi ga se po svojstvima najprije moglo dovesti u vezu s ozaljskim književnojezičnim krugom. Jeku Putnoga tovaruša može se naći u svjetonazoru, neprestanoj pokori po kojoj se *nazlobi koji su od svita, tila i vruga, odimlju*, ali i po izričajima poput *viđena i neviđena / vijena i nevijena* (dobra, neprijatelji). No ni izdaleka nema toliko ikavice kao u Raju duše ili Tovaruu, i kad je ima, to nije istovjetno ikavsko-ekavskomu čakavskomu govoru (kakav i danas postoji u zaleđu frankopanskoga Trsata), gdje “dvojaka zamjena jata u tim govorima zavisi – kako je prikazao L. Jakubinski o susjednim konsonantima”.⁴⁸ Zatim se susreću dvojni (i trojni) oblici: *serce i serdce, juterne i juternje, giblemo i gibljemo, odimleš i odimlješ* (i odnašaš grehe sveta). Tu nalazimo izraze *hvala, kada, sada, ptica, nijedan; naizmjenice se pojavljuju oblici vura i ora, devica i divica, laude i hvale, mala meša i velika maša, šoltar i psalmuš, htel i hotel, vekvečni / vekovečni / vekivečni; (korijenski) samoglasnik reflektira se kao a i e – dan-den, vas-ves (žitek), jesam-jesem*. U Pobožnim molitvama čest je imperfekt i aorist, imaju palatalizaciju (knjiga Bratovčine je nema: *dobiček – dobitek*).

vekivečnoga grofa od Zrinja... gdje u predgovoru opširno izvodi porijeklo Frankopana od Rimskoga plemena Anicijusa – što su, za nevolju, za sebe iskazivali i Habsburgovci.

⁴⁷ Transkripcija je preuzeta iz izdanja Zvonimira Bartolića: Putni tovaruš : transkripcija / Katarina Zrinski ; transkribirao, za tisak priredio i priloge napisao Zvonimir Bartolić. Čakovec : Matica hrvatska, Ogranak : “Zrinski” ; Zagreb : Nacionalna i sveučilišna knjižnica, 2005.

⁴⁸ “Jakubinski je postavio pravilo prema kojem se ě reflektira u e ispred tvrdih dentala *t, d, l, n, r, s, z* kad se iza njih nalazi stražnji vokal (*a, o, u*). U svim drugim slučajevima govori se i umjesto ě”. Vidi u: Moguš, Milan. Fonološki kriteriji za određivanje čakavskoga narječja. Poseban otisak iz 13. sveska Radova zavoda za slavensku filologiju. Zagreb, 1973. Str. 32.

1.2.4. Slovopis

Najizdašnji izvor za usporedbu svakako je slovopis Pobožnih molitvi koji je, moglo bi se reći, potpuno samosvojestven. Da bi se razumjelo pitanje slovopisa, valja se prisjetiti načina tiskanja knjiga u inozemnim tiskarama – budući da slagar često nije znao hrvatski jezik, autori su nastojali stajati uz njega i po potrebi savjetovati što bi bilo ispravan izbor. Tako je u sedamnaestom stoljeću u sjevernoj Hrvatskoj grafija već ustaljena, no ovaj je molitvenik pun nedosljednosti, osobito kod pisanja znakova za glasove s, š, z i ž: Jesus-Jessus-Jessus; Kristus-Kristuss... Koristi se jedan znak za dva glasa: **szuszami** (suzami), **skrinja** – Bosjega (**š**krinja – Božjega), kao i 2 znaka za isti glas: **zdrava** – **sdrava** (**z**drava), **cetirim** – **rachun** (**č**etirim – **račun**). Imaju više oblika za isto ime: **Imbrih** i **Jembrih**, **Mihaly** i **Mihail**.

Svi stari hrvatski tekstovi pisani latinicom imaju jednu zajedničku crtu – više ili manje (ne)spretno nadomještanje onoga što je u glagoljici bilo razriješeno: jedan znak za jedan glas – dakle, pisanje znakova za glasove *č, ž, š, dž, đ, lj, nj* – bio je to, moglo bi se reći *japin beciklin brez zvonca* – služilo je svrsi premda nije postojao čvrsto oblikovan red. To je pitanje upravo u vrijeme nastanka Pobožnih molitvi intenzivno proučavao tada najglasovitiji hrvatski leksikograf Pavao Ritter-Vitezović, zalažući se upravo za glagoljičnu formulu da se svaki glas bilježi posebnim i jedinstvenim znakom. No kako su njegova djela koja se bave tom problematikom tiskana poslije Pobožnih molitvi, neće ih se ovdje dalje uspoređivati.

Usporedba

Tablica 1. Slovopis Pobožnih molitvi

glas	znak	primjeri
č	e	Devicze, Mezfecz, Nedelyu, zvezda
j	i j	kai, naidem, tvoiem, fetui, mentui mojeh, Bosjemi, fztvorjena, pohajam
đ	gi gy	dohagiali, razregiuju megy
lj	ly li	lyudi, Mihaly liuczto, opraulianie, zapelia, liutofzti
s	fz z	fzuprot, ofztanem, nechifzta, vufzta oltarzkom, zkvarenja
š	f ff	fiba, fator, fkrinya, varaf dulfu, naffa, dignuffi
v	v	vijeni,
ž	s f	saloszt, podlosna, Bofanszke, farkoga

Slovopis Pobožnih molitvi možemo uspoređivati s onodobnom **tiskanom** građom: ostalim kajkavskim molitvenicima sedamnaestoga stoljeća; s drugim tiskanim djelima vjerske tematike, kao npr., Zercalo Marijansko⁴⁹ ili Belostenčeve Tijelovske propovijedi;⁵⁰ ali i **rukopisnom** građom: pavlinskom pjesmaricom, rukopisnim molitvama privezanim uz primjerak odabran za pretisak, i posebno s rukopisnom knjigom Bratovčine Sv. Barbare; zatim rukopisnom građom vezanom uz obitelji Zrinskih i Frankopana, koja nas vodi i do ostavštine samostana klarisa u Zagrebu te time i do Judite Petronile Zrinski.

Valja se osvrnuti na tipična mjesta kao što su pravopisna pravila za pisanje nenaglašanih riječi – zamjenica i pomoćnih glagola kao i sastavljeno pisanje prijedloga i veznika, veliko i malo slovo – osobito je značajno često pisanje imenica velikim slovom, udvostručivanje suglasnika, zbrka pri uporabi istih znakova (grafema) za različite glasove (foneme) ili različitih znakova za isti glas. Koliko je to bila muka za pisce, govori Krajačević (1640.): “Pregreški štamparski po vseh treh korekturah jesu negde te negde opali, vu literah, silabah, distinkcijah, akcentušeh etc., ali kak štimam ni tak veliki da i perom ne mogli bolšati. Sam bi je bil štampum koriguval, da bi za štampum bil mogel vse ove knjige pregledati”, a i Habdelić pišući Opomenek za Zercalo Marijansko (1662.): “Malo je do se dobe slovenskem jezikom, za ktere bi ja bil znal, knjig štampano. Ali ni onem ogovorljivi jeziki prostili nesu. Nekomu teh takoveh knjig reči nesu bile prave horvatske, nekomu nesu bile prave slovenske, nekomu bile su jako priproste, nekomu štampa ne valjala, nekomu navuk ne be prikladen, nekomu litera ili slovo nepotrebno, mesto potrebnejega i priličnejega be postavljeno, cz. I zato pred vnoge sudce morahu siromaške knjige dohajati i od vnogeh sudcev (ne smem reči kriveh) vnoga osuđavanja i šentencije prijmati.”

A) Tiskana građa

a) molitvenici

Tablica 2. Kajkavski molitvenici: Molitvene knjižice, Dvoj dušni kinč, Dušni vert

glas	znak	Molitvene knjižice 1657.	znak	Dvoj dušni kinč 1661.	znak	Dušni vert 1664.
ě	e	telovnomu	e	vernim	e	czvetiem
i	i	knyisicze	i	chiszlo	i	duhovnim

⁴⁹ Habdelić, Juraj. Zercalo Marianzko, to je to poniznozt Devicze Marie, kaje Boga rodila... U Nemskom Gradczu : pri Ferenczu Widmanstetteru, 1662.

⁵⁰ Belostenec, Ivan. Sacri sermones in sacratissimum festum Corporis Christi. Idiomate Illyrico composti ac editi Opera ARPF Joannis Byllostinacz. Ord. S. Pauli Primi Eremitae Provinciae Istriae & Vinodol bis Emerito provinciale. Graz : [s. n.], 1672.

č	ch	znovich	ch	prechiztoga	ch	Bechu
ď	gy	angyelzki	gy	pohagay	gy	naszagyen
s	sz	szmert	sz	sztrosek	sz ss	naszagyen hassen
š	ss	gressnike	ss s	dussam postui	ss s	dussni tovarustva
v	V u	Vecherne szuetczem	v	mertveh	v u	Kvatre unoge
ž	s	Hisnev, siveh	s	pobosnoszt	s	pobosnim

b) tiskana grada vjerske tematike

Tablica 3. Kajkavska djela vjerske tematike: Zercalo Marijansko, Na Telovo, Cvit svetih⁵¹

Glas	znak	Zercalo Mariansko 1662.	znak	Propovijedi Na Telovo 1672.	znak	Czvit Szveteh 1657.
ě	e	zlevali	e	grehov	e i	szveteh czvit
č	ch	nechizte	ch cz	hoche fzreczno	c ch	cini hoches
nj	ny	fzenyu	ni ny	pricheschaniu ognya	ny	pomnyiuo
s	fz	fzama	fz sz	fzlude miszel	s	slouo
š	s ff	neuchinis ztaffen	s sz	sto zadusztvo	fs	nafs
v	v u	vecherne tuoga	v u	karv ou	v	vnogi
ž	s f	Varasdzinka fitka	s sh	sidovfzkoga poloshiti	s f	sivot darfau

⁵¹ Glavinić, Franjo. Czvit szvetih to yeszt Sivot szvetih, od kih Rimska Czrikua cini sspominak : v kih vnogi spassiteljni uzgarsesse nauki, suakomu duhounomu i telessnomu sstrahom Bosyim sivuchenu kruto korisitni i potribni / prenesen i ssosen na haruatsski yezik catholicanskim obicajem po o. f. Franciscv Glavinichv Istrianinv ... U Mnetcii : po Bartolu Ginammu, 1657.

c) *tiskana građa zrinsko-frankopanskoga porijekla*Tablica 4. Djela zrinsko-frankopanskoga porijekla: Putni tovaruš, Adrianskoga mora⁵²

glas	znak	Putni tovaruš 1661.	znak	Adrianskoga mora syrena 1660.
ě	i e	suit grefnikom	i e	biffē, virnim vere
č	ch	potribſchine	ch	pomochnicza, rich
lj	ly	odkuplyena	ly	nailyucha, lyubau
s	sz fz	szuetoga profzimte	fz f	Turfzka, fzlauna fzuitloftjom
š	s ſs	naskoditi Tobiaſa	f ff	ſatore takajffē
ž	s f	ſalofzti krifa	f	ſalofzt, orufiem

Po slovopisu, Pobožne molitve su udaljene od ostalih molitvenika. Nasumično odabrani primjeri razlika između pobožnih molitvi i Molitvenih knjižica: mesztu – mezte, polag – poleg, liudem – lyudim, chiszto – csizto, moi – moyi, vszigdar – vzegdar, (baš kao što i u leksiku dolazi do izražaja osobni izbor (isti sadržaj – različit izričaj): MK: prezveršeni – PM preodičeni, MK sjajneši – PM svetleši). Bilo bi za očekivati da će Belostenec ko leksikograf imati ujednačen slovopis, no on je vrlo razgranat, glas s npr., bilježi na čak pet načina: s, sz, f, ff, ſs. Budući da je vrlo slično i s Juditom Petronilom, zaključuje se da je ona osnove pisanja ponijela iz rodne kuće u Ozlju, gdje je i Belostenec proveo znatan dio svojega radnoga vijeka. Najzahvalniji su za usporedbu tekstovi koji su tekstualno istovrsni; više sličnosti imaju s djelima zrinsko-frankopanskoga porijekla, no ona su pretežno ikavska po refleksu jata, a u Pobožnim molitvama prevladava zagrebačka ekavica, baš kao kod klarisa i Judite Petronile Zrinski.

⁵² Zrinski, Nikola. Adrianszkoga mora syrena / [prev.] groff Zrinszki Petar. U Beneczih : pri Zamarij Turrinu, 1660.

B) Rukopisi

a) rukopisi zrinsko-frankopanskoga porijekla

Tablica 5. Zrinsko-Frankopanski krug: Sibila,⁵³ Fran Krsto Frankopan,⁵⁴ pisma Katarine Zrinski

Glas	znak	Sibila. prije 1664.	znak	Fran Krsto Frankopan. prije 1671.	znak	Katarina Zrinski. Pismo Juditi. 1668.
ě	i	szricha	i	priko, neszricij	e i	kreposti, vrednoszti zapovidali,
č	ch	chekatj	ci	hocie	ch	obechali, hochemo
lj	li ly	lijubiti bollye	li ly	volie lyubau	li	liubauium, possalie- mo
s	sz	goszpodina	s	bogatstuo	sz	szerczem
š	s	sto	s sz	Starczem sznahe	ss s	nassoï, ssetuuati clostar, postuuanomu
v	v u	verlo praue	u	takua, zyulienie	v u	vnogi, vszemu uoliu, polouicze
ž	s	Selin	ß	poszlußivatti	s	sivot, sitku

b) izbor iz rukopisne građe

Tablica 6. Pavlinski zbornik,⁵⁵ Bratovčina Sv. Barbare, Molitve iz PM

Glas	znak	Pavlinski zbornik	znak	Bratovčina. rukopis 1675.	znak	Rukopis iz Pobožnih molitvi
ě	e	ueruiem	e	letha	e	telo
č	ch	odpuschamo	ch	odicheno	ch	obechanie
nj	ni	ztaianie	ny	podignyena	ni	sztvorenia

⁵³ Sad je poznata i pristupačna i po tiskanom izdanju: Sibila : knjiga gatalica Zrinskoga dvora u Čakovcu / [priredio] Zvonimir Bartolić. Čakovec : Matica hrvatska, Ogranak : "Zrinski" ; Zagreb : Metropolitana, 2007.

⁵⁴ Ježić, Slavko. Život i rad Frana Krste Frankopana : s izborom iz njegovih djela. Zagreb : izvanredno izdanje Matice hrvatske, 1921. Sadrži i presliku ulomka Frankopanova koncepta pjesme.

⁵⁵ Pavlinski zbornik : 1644. / [urednici Milan Moguš, Lovro Županović]. Zagreb : Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti : Globus, 1992.

s	sz	denesz	sz z	szvetoga oblaztjum	sz	szlusbe
š	s ss	Christus nassem	s ss	postuvano massum	s	miloschu
v	u	zdraua	v	vnogo	v u	volie duhounu
ž	s	dusnikom	s	Krisanichu	s f	blasene

I slovois klarisa ima različite znakove za isti glas: *liszti* – *liβti*. Njihova je ostavština brižno čuvana od osnutka kloštra, pisana kajkavski i latinski, složena po imenima i imanijima, u nekoliko navrata sređivana, što svjedoče bilješke na poledini koje su pisale četiri različite ruke. “Kod klarisa je posve vladao hrvatski jezik i to domaće kajkavsko narječje. Slijedeći primjer Petronile Zrinski, neke abatise su i svoja službena pisma pisale domaćim jezikom, kojim se jednako vršila obuka u samostanskoj školi.”⁵⁶ Stoga su i ti dokumenti mirisna škrinja jezičnoga blaga koje tako opojno odiše starinom. Tu su *spašniki na kojima pasu krave z mlikom i krave prez mlika, voli vozni, marha rogata; travniki, malin na potoku, jedan fertalj rali zemlje i polag nje sinokošice osam koscev od ishoda, tersje koje pol drugo vedro gornice daje, četiri funte vojska, vse na vikšu korist, baš kao i urod herži, pšenice, hajdine, pira i zobi; kmeti daju vsako leto jednu gusku, jednoga kopuna i dvoje pišćenac; na nekom je dvoru klup, klučenica železna, rešete, ribežen za sir, plužna kolca.*

c) klarise i Judita Petronila Zrinski

Tablica 7. Slovois klarisa i Judite Petronile

Glas	znak	Klarise	znak	Judita Petronila
ě	e i	prepovedal, gdegoder, celo dili	i	vrimenom, listor
č	ch	Berdovachkom, chini, chez	ch	pechatium, chinila
nj	ni	niegovih, dersaniu, ladanie	ni ny	niegovih
s	ss sz β	sstanovitu Bisztricza,, szpomenek, szeno liβti	fz sz β	fzvet, pořzudila klosterszkoga, liszt βlusbenicza, βuoiega
š	s sz	interes, postuvane, Draskovics Szenkovecz	s ss	klostra, ios Mikloussem, visse

⁵⁶ Rac, Stanko. Vrt hrvatske kulture. Str. 50-51.

v	v	zverhu, sztanovite, vszakojachky	v	vinogradu, valuval
	u	urasenia,	u	prauda, osztaulene
ž	s	sivad, sito, Blasevo, Bosje	s	szlusbu, lesechi, tesake
			fz	znofznost

Nažalost, još nam nije pristupačan Katarinin Libar od spominka, ali i iz građe koja je dostupna može se slijediti putanja udaljavanja i približavanja.

Između rukopisne knjige Bratovštine Sv. Barbare i Pobožnih molitvi ima mnoštvo razlika:

	Bratovčina	Pobožne molitve
pisanje znaka za današnje j:	pricheschanye	pricheschanie
(y – i)	koyi	koi
	lyubavi	liubavi
	siulienye	siulienie
razni grafemi za isti fonem	povexavala	poveksavala
	zavezom	zauzezainem
	zpoved	szpoved
ekavski – ikavski oblik	lestor	listor
različiti oblici	vnuternya	nuternia
	seztdeszec	60

Bratovčina

ali akobi to prilika onda taki ...
 po oue molitvicze
 budusze mogli prijmati
 pet Otecznassev i pet Zdravehmariy

Pobožne Molitve

akobi pako to prilika onda taki
 po molitviczi
 prijmalisze budu
 peth Otecz naseu, y peth Zdraveh.

B. Da oveh Regul pod nijeden greh neszu dusni Bratja obdersavati

P. M. Da ako prem oveh Regul, pod niedan greh niszu dusni Bratia obdersavati.

Što se više približavamo klarisama, slovopis je sve srodniji, bliskost je najizraženija upravo sa slovopisom, ali i ostalim jezičnim osobinama pisama i isprava Judite Petronile Zrinski.⁵⁷ Moglo bi se čak reći da su Pobožne molitve napisane neujednačeno, a upravo je to obilježje grafije Judite Petronille Zrinski. Jednu te istu riječ u dva pisma piše na tri načina: *brat-brath-bratt* ili pak isti glas piše na dva načina u samo jednoj riječi: *sesztra*. Čak i svoje vlastito ime piše neujednačeno, sasvim u skladu s osobinama koje su joj 1674. pakosno dale sestre iz opozicije pri

⁵⁷ Izbor je objavio Laszowski, Emilij. Građa za gospodarsku povijest Hrvatske u XVI i XVII stoljeću : izbor isprava velikih feuda Zrinskih i Frankopana. Zagreb : Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1951.

prvoj kandidaturi za matter abbatissu: ”... ar kako će on drugoga ravnati koji sam sebe ne more niti ne zna i koji se od detinstva svoga nigdar ne dal drugim ravnati niti hotel pokoren biti”.⁵⁸

2. Judita Petronila Zrinski

Isprva kao učenica kloštarske škole, među klarise dolazi Judita Petronilla, druga, srednja kći Katarine Frankopan i Petra Zrinskog, rođena najvjerojatnije 1652. u Ozlju.⁵⁹ (Po tadašnjim martirologijima, Petronilla je bila (duhovna) kći svetoga Petra apostola, rimska mučenica.)⁶⁰ 1668. odlučila je položiti redovničke zavjete i postati *virginis religiosa*, upravo iste godine kad joj je otac svečano ustoličen za bana.

Njeno se zvanje očitovalo u vremenu kad je plemićki svijet bio “do grla” senzibiliziran za problem slanja starijih kćeri u samostan, zahvaljujući pisanju venecijanske benediktinke Arcangele Tarabotti. Duboko ojađena postupkom kojim se obitelj rješavala starijih kćeri, ostavljajući sve najmlađoj, kako bi roditelji što duže raspolagali imetkom i prištedjeli na davanju golemih iznosa za miraz, dala se na pisanje trilogije o redovničkom životu (po analogiji na Danteovu Komediju): *Paradiso monacale* (tiskano: Venezia, Oddoni, 1643.), *Purgatorio monacale* (izgubljeno) i *Inferno monacale* (sačuvano samo u jednom rukopisnom primjerku).⁶¹ Arcangela Tarabotti, zanesena ljubiteljica čitanja i pisanja knjiga (*La tirannia paterna* dovela ju je na Index), bila je, posredno – zbog klauzure, zahvaljujući prijateljstvu s Giovannijem Francescom Loredanom, članica umjetničke udruge *Accademia degli incogniti*, iste one udruge s kojom su bila povezana i braća Nikola i Petar Zrinski (Sándor Bene je taj njihov angažman okarakterizirao tendencioznim – kupovanje autora!).⁶² Problem je bio poznat i ozbiljan. Tridentinski je koncil donio odredbu da svaka kandidatice mora prije ulaska u samostan razgovarati s biskupom, no očito se i tome dalo doskočiti. Mora da se to pitanje pretresalo i među Zrinskima, koji se nisu slagali s tim da uđe u samostan koji se već prema prigodi nazivao slaven, nevolni, žalostni ili bogečki, nego su ju željeli poslati “kadi

⁵⁸ Epistolae ad episcopos, VII.47.

⁵⁹ Horvat, Rudolf. Zator Zrinskih i Frankopana. // Posljednji Zrinski i Frankopani. Zagreb : Matica hrvatska, 1908. Str. 161-162.

⁶⁰ Santa Petronilla, martire [citirano: 2008-03-31]. Dostupno na: <http://www.enrosadira.it/santi/p/petronilla.htm> ; Sala di Santa Petronilla – Guercino, seppellimento di Santa Petronilla [citirano: 2008-03-31] Dostupno na: http://www2.comune.roma.it/museicapitolini/pinacoteca/visita/sala7_petronilla.htm.

⁶¹ Objavila ga je i popratila kritičkim komentarom i povijesnom analizom Francesca Mediolani. L’“Inferno monacale” di Archangela Tarabotti. Torino : Rosenberg & Selier, 1990.

⁶² Bene. Sandor. Od kupovine knjiga do kupovine pisaca : braća Zrinski u međunarodnoj propagandi (1663.-1666.) U: 400. obljetnica nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu : zbornik radova sa znanstveno-stručnog skupa 9.-11. svibnja 2007. Objavljeno na CD-u, urednica Mirna Willer.; Slučajno ili ne, njena knjiga *Lettere familiari e di complimento*, tiskana u Veneciji 1552. sačuvala se u Biblioteci Zriniani, a iz predgovora je očito da joj je tiskanje omogućio upravo Loredano.

su vse hercezice i grofice.” Udvostručili su joj miraz, tako da je upravo ona redovnica s najvećim obiteljskim darom (njena sestrična, također redovnica, Ana Katarina, Nikolina kći, dobila je 2.000 rajnskih zlatnika).⁶³ Moramo se prisjetiti da su klarise slijedile strogo franjevačko pravilo siromaštva i oskudnog načina života (jelo i odijelo), kao i klauzuru,⁶⁴ ali potrebe oko gradnje kuće, crkve i škole, iziskuju znatna sredstva. No prvenstveno zbog pristanka na njenu odluku: ”... ali budući da je tebe tako volja i srcem obljubila red s. Klare vu kloštru zagrebačkom i da si profešiju vučinila, i mi k tomu našu očinsku i materinsku volju i privolenje jesmo dali.”⁶⁵ Katarina i Petar odlučuju podvostručiti sumu za miraz, tj. dati joj svaki još po 3.000 rajnskih.⁶⁶ Kao da su slutili budući razvoj događaja, preciziraju način provođenja te odluke: “tako obećemo po kreposti ovoga lista da hoćemo od polovice ove gore imenovane sume, trič od šest jezer rajnski intereš plačati kloštru ali vu penezih ili vu žitku, vu vinu i ostalem”.⁶⁷ Svega tri godine kasnije zbio se glasovjek u Bečkom Novom Mestu.

Judita je u samostanu pod crkvenom jurisdikcijom i ostaje pošteđena od progona. Svesrdnim zalaganjem uglednih ljudi iz hrvatskoga plemstva i Kaptola, a ponajviše, izgleda, franjevaca, osobito duhovnika patra Aleksija Buzjakovića, ta kći *ex infortunata familia Zriniana*⁶⁸ uspjela je od Carske komore dobiti svoj obećani miraz.⁶⁹ (Vjerojatno je od toga novca nabavila orgulje za samostansku crkvu).⁷⁰ Fratri su je predlagali za poglavaricu već 1674., no zbog otpora *siromaških opatica starejših* – “takaj moremo oznaniti da su fratri zevsema to dokanjali da hote Petronilu Zrini *abbatissum* postaviti koja bude za ruku njihovu, a pravo za smutnju iliti pogibel ovoga kloštra nevolnoga”⁷¹ – to je odgođeno za kasnije, kad je tu službu obavljala u nekoliko mandata od 1684.-1698., zdušno i uspješno po

⁶³ Laszowski, Emilij. Adam grof Zrinski (1622-1691) : biografske studije : predavanja u družbi 12.V.1937. Zagreb : tiskara V. Rožmanić, 1937.

⁶⁴ U knjizi Adriana Schoonebeeka Kurtze und gruendliche Histori vom Ursprung der Geistlichen Orden : aus dem Frantzoesischen ins Teutsche uebersetzt: Sampt Beygefuegten eigentlichen Vorstellungen ihrer Ordens-Kleider...Augsburg, 1699., postoje dvije ilustracije klarisa: jedna je prikaz same sv. Klare kako s Presvetim razgoni napadače na samostan (u San Damianu kraj Asiza), druga prikazuje sestru laikinju klarisu kako prosi na vratima građanske kuće.

⁶⁵ Zrinski, Ana Katarina. Pismo/prijepis čuva se u nekoliko fondova: Samostan klarisa Zagreb; Obitelji Zrinski i Frankopani; Nadbiskupski arhiv u Zagrebu. Na poledini ovoga pisma sačuvanog u fondu klarisa (Fasc. 14. nr. 48) sitnim je rukopisom neka ruka naznačila: Par lista pokojne gospe Zrini Petrice pisan dobre gospe Zrini Petronile koje Bog daj pokoj vekovečni.

⁶⁶ Zrinski, Katarina, navedeno pismo o mirazu.

⁶⁷ “Iako su kronično oskudijevali u novcu, Zrinski i Frankopani investirali su dosta velika sredstva u razvoj svojih aloda, izgradnju luka, gospodarskih zgrada itd. U doba kneza Nikole i Petra otкупljen je veći dio založenih posjeda.” Adamček, Josip. Zrinsko-frankopanski posjedi u XVII. stoljeću. P.o. Radovi Instituta za hrvatsku povijest. Zagreb, 1972.

⁶⁸ Nadbiskupski arhiv. Epistole ad episcopos, XXV.31. Buzjaković, Aleksius. Pismo S. Selišćeviću.

⁶⁹ Szabo. Nav. dj.

⁷⁰ Grščić. Nav. dj. Str. 31.

⁷¹ Nadbiskupski arhiv. Epistolae ad episcopos, VII.47; Grščić, nav. dj., str. 20-21.

poslovanje samostana.⁷² Čak se daje naslutiti da je pod okrilje samostana okupljala raspršena obiteljska dobra. Palača Zrinskih na Gradecu, ko i ostala njihova imanja, bila je devastirana čim je nastala *žuhka tmica*, odmah po odlasku Petra i Frana u Beč. Udaljena od nje kojih stotinjak metara, mogla je pratiti otimačinu i iza toga ta mlada žena jamačno više nije imala nikakvih iluzija, ali je zadržala stamenu ustrajnost. Ostala je povezana i sa svojom braćom, no za ljubav sigurnosti, ta su dragocjena pisma uništena.⁷³ “Sačuvavši najvredniju baštinu svoje obitelji, znanje i duševne vrline, podigla je samostan na najvišu kulturnu razinu onog vremena.”⁷⁴ Bila je obljubljenka među sestrama, mudra i razborita u upravljanju dobrima, blaga, odana i zahvalna dobročiniteljima. “Za njezina mandata prvi put se ukida obaveza zaređivanja djevojaka koje bi došle u školu, (samostansku – op. AI) čime postaje prva pučka škola za žene”.⁷⁵ Kronike se ne slažu oko godine njezine smrti. To pada negdje na prijelazu stoljeća. Njezina razbijena nadgrobna ploča pronađena je kraj zvonika svete Marije oko 1823.,⁷⁶ a na preostalim ulomcima izloženim u Muzeju grada Zagreba, piše: Zrino nata patre ex panem fra... et soror et mater iacet... la. sororum. Principe... ro. prudens. formos... pie mundan... opes. ut.

3. Okolnosti

3.1. *Feminizam*

Ovo je razdoblje sazrijevanja ženske samosvijesti, izdaleka začeto po djelu Juana Luisa Vivesa *De institutione feminae christiane*.⁷⁷ Venecija 16. i 17. stoljeća bila je kolijevka suvremene teorije feminizma,⁷⁸ a nositeljice toga pokreta bile su pjesnikinja Moderata Fonte, (pseudonim Modeste Pozzo) (1555.-1592.), filozofkinja Lucrezia Marinelli (1571.-16..), i benediktinka Arcangela Tarabotti (1604.-1652.). Znakovit je naslov njenoga odgovora na jedan žučljiv pamflet: *Che le donne siano della spetie degli uomini. Difesa delle donne de Galerana Barcittotti [pseudonym] contro Horatio Plata* (1651.). Bilo je žena koje su pisale čak i kad nisu mogle objavljivati pod vlastitim imenom, kao što je bio slučaj Madleine de Soudery,⁷⁹ čiji je brat Georges potpisivao njena djela i uživao u slavi sjajnoga pi-

⁷² Zapis o šteti po samostan, napisao A. Bužjaković. HDA 672, fase XVI, nr. 5.

⁷³ Nadbiskupski arhiv, Epistole ad episcopos, XXV, 31.

⁷⁴ Rac, Stanko. Vrt hrvatske kulture. Str. 50.

⁷⁵ Blasin, Barbara; Igor Marković. *Ženski vodič kroz Zagreb*. Zagreb, Meandar ; B.a.B.e., 2006. Str. 37.

⁷⁶ Grščić, nav. dj., str. 21 i 12 bilješka pod tekstem.

⁷⁷ Juan Luis Vives, španjolski židov, pedagog, filozof, humanist, s jakim osjećajem za socijalno podređene slojeve društva: žene, kršćane pod Turskom vlašću.

⁷⁸ Prema: Le donne nella storia. Il femminismo. [citirano: 2009-02-09]. Dostupno na: <http://www.filosofiaedintorni.net/storiadelledonne.htm>

⁷⁹ Madeleine de Scudéry (1607.-1701.). Djela: *Clélie, Ibrahim, Almahide...*

sca. U osamnaestom stoljeću Anna Maria Schurmann postavlja izričito pitanje: *Nunc foeminae christianae conveniat studium litterarum?*⁸⁰ Doista, jesu li mogle?

3.2. *Politički život, društvena postignuća, duhovna klima*

Pogledajmo to na primjeru društvenih, vjerskih i političkih okolnosti kakve su bile nerazmrsvio isprepletene u sjevernoj Hrvatskoj u drugoj polovici sedamnaestoga stoljeća: ona je tada u sastavu Habsburške monarhije, tj. Svetoga Rimskog Carstva koje naizgled živi u zlatnom dobu – Felix Austria. Hrvatski ban Nikola Zrinski gradi utvrdu na utoku Mure u Dravu, poduzima zimsku vojnu u kojoj je uništen most na Dravi kod Osijeka, ali mu ubrzo potom Turci ruše Novi Zrin u iscrpljujućoj opsadi. Austrijska vojska je u blizini s Montecuccolijem na položaju zapovjednika, ali mu ne dolaze u pomoć. A kad je poginuo u lovu u Kuršanečkom lugu, na banskoj ga stolici zamjenjuje brat Petar, opozvan 29. 3. 1670. Pokret koji je kasnije nazvan Urotom, već se dobro razmahao u ugarskim, štajerskim i hrvatskim zemljama, da bi u zamahu otpora četvorica vođa doživjeli smrtnu osudu – cijena otpora bila je grob: Franjo Nadasdy (pogubljen u Beču, u sobi), Petar Zrinski i Fran Krsto Frankopan (također 30. travnja 1670. u Bečkom Novom Mestu, odsijecanjem glave na stratištu) i Johann Erasmo Tatenbach (1. 12. 1671. obješen u Grazu). Ali, *Nihil violentum durabit!* – ni to nije moglo obeshrabruti nezadovoljne koji napokon pitaju: “Non è senza una grandissima ingiustizia, che ci viene imposto l’odioso titolo di traditori e di ribelli... Ci è stato imputato a delitto l’essere stati noi costretti nelle guerre passate, per liberarci dalla tirannia degli Alemanni, a chiamar li Turchi in nostro aiuto. Ma pur alla fine, che cosa abbiamo noi fatto, che li principi della Casa d’Austria non abbiám fatto prima di noi?”⁸¹ Fran je u svojoj viziji⁸² vidio krilake kako budu frkali po zraku, kralj je bio mnogo određeniji: “Ali ja se nadam da će mi Bog pomoći i da ću ih već lupiti po prstima, da će im glave poletjeti”⁸³ Do 1671. nastaju razna književna djela, domaća i strana, veličaju kreposti, slavu i snagu obitelji Zrinskih i Frankopana,⁸⁴ a iza toga s raznih stajališta opisuju tragediju,⁸⁵ no ima i onih koji im posvećuju svoje rado-

⁸⁰ Schurmann, Anna Maria. *Opuscula hebraica, latina, graeca, gallica : prosaria et metrica*. Lipsiae : Carol. Frid. Muller, 1749. Str. 7.

⁸¹ Memoria in forma di manifesto, delle ragioni da’ malcontenti di Ungaria per giustificare il loro ultimo sollevamento. S. l., s. a. Iako je na fronti izašla pobjednica (bitka kod Monoštra – *Szentgotthárda*), Vašvarskim mirom iz 1664. Austrija je preuzela obvezu plaćanja Turcima 200.000 talira ratne štete godišnje. Tada je povrijedila starinske pravice, privilegije, slobodu i ustav jer nisu bili prisutni predstavnici Hrvatske i Ugarske.

⁸² Pismo kapetanu Čolniću. 9. ožujka 1670. Vidi u: NSK Zbirka rukopisa R3566c

⁸³ Šišić, Ferdo. *Zavjera Zrinsko-Frankopanska*. Zagreb : tisak Jugoslavenske štampe d. d., 1926. Str. 96. Citira pismo cara Leopolda grofu Pöttingu od 26. 3. 1670.

⁸⁴ Tollius, Nitri, Brusoni, Lučić.

⁸⁵ Angellini Bontempi. Giovanni Andrea. *Historia della ribellione d’Ungheria*. In Dresda, 1672. ; *Aussfuehrliche und Warhafftige Beschreibung wie es mit denen Criminal-Processen, und darauff erfolgten Executionen wider die drey Graffen Frantzen Nadassdi, Peter von Zrin und Frantz Christophen Frangepan eigentlich hergangen 1671*. Wien in Oesterreich : bey Mattheo Cosmerovio, 1671.

ve: Gabriel Jurjević,⁸⁶ Pavao Ritter Vitezović,⁸⁷ a to štivo kola ovim prostorima, kako možemo razabrati po raznim rukopisnim opaskama na primjercima koji su se zadržali u knjižnicama hrvatskoga plemstva.

Kao protuteža ovome gubitku u strukturama vlasti, dolazi napredak u znanju i znanosti: isusovačko Zagrebačko sveučilište osnovano je 23. rujna 1669., a pavlinskom u Lepoglavi 1671. godine papa Klement X. priznaje sveučilišni stupanj, što potvrđuje i car Leopold 1674. godine. Zagrebački je biskup tada pavlin Martin Borković, posrednik između cara i hrvatskih urotnika/mučenika. Premda su oni povijesno vezani uz pavline, ali i franjevce, bili su, npr., dobrotvori i osnivači franjevačkih samostana⁸⁸ između kojih im je Trsat vjerojatno najomiljeniji,⁸⁹ oni očito suradnike biraju ponajprije po kvalitetama pa je tako dominikanac Bargigli odgajatelj njihove djece, a pisac rodoslovlja augustinac Marco Forstall. Kratke predaha između nebrojenih vojni posvećuju umjetničkom stvaranju, posebno je zanimljiv projekt Adrianskoga mora sirena koji ujedinjuje dvojicu braće i kulturnu baštinu dvaju naroda. Nikolin sin Adam traži djelom ono što mu je otac tražio oružjem i perom: lijek protiv turskog afijuma, Petrova kći Jelena u Ugarskoj nastavlja pružati otpor Austriji. Što su u takvoj klimi mogle učiniti pobožne sestre sv. Barbare (jesu li to redovnice u siromaškom kloštru zagrebačkom)? Imale su na raspolaganju molitvenu građu na kajkavskom, štokavskom,⁹⁰ ali i na latinskom jeziku. Nisu se time zadovoljile. Po tekstovima koji su izabrani za Pobožne molitve, vidimo da ih je birao netko kome nije bilo važno samo ispuniti obvezu, kroz njih je jasno iskazan osoban pristup i stav, kako kasnije u Vitezovićevoj alegoriji Siget govori hervatskim gospojam: “Nit morem mučati u ognju ležeći”.⁹¹ Riječ je obilježje osobnosti.

UMJESTO ZAKLJUČKA

Kao što se na prijelazu 19/20. stoljeća govorilo šifriranim jezikom cvijeća, tako se u Pobožnim molitvama odašilje snažna poruka o pouzdanju u Boga kao jedinoga koji je uistinu moćan i o čovjeku koji pred njim stoji praznih ruku i nesigurna srca, sa svjesnim otporom prema prokletom trojstvu: tijelu, svijetu i vragu. U jezičnom smislu, to je “pravo slovensko zagrebečko slovo” – zbirka tužaljki i suočenja sa smrću. “Kaj sem pepel kot kruh jela i napitek moj mešala suzami. Od

⁸⁶ Jurjević, Gabriel. Liszti heroov to je velikeh na glaszu lyudih. U Bechu vu Austrie : Pri Janussu Christofu Cosmeroviussu, 1675.

⁸⁷ Ritter-Vitezović, Pavao. Oddilyenja sigetskoga perva csetiri dila ... U Bescu : Kalupom Ivanna Gelenicha, 1685.

⁸⁸ Nikola Zrinski je osnivač franjevačkog samostana u Čakovcu.

⁸⁹ Franova elegia De translatione sanctae Domus Tarsacto Lauretum, poznatija kao Divoto pi-anto, tiskana u Macerati, 1656.

⁹⁰ Štokavski: Ančić. Porta coeli et vita aeterna ... U Jakinu, 1678.; latinski: Officia sanctorum recitando ... Graecii, 1674.

⁹¹ Vitezović. Oddilyenja sigetskoga ...

lica serde i ljutosti tvoje, kaj ti si me podignuši raztresnul. Dnevi moji kakti tenja nagnuli su se i ja kot seno vsahnula sem.” (Psalmuš CI).

Za sada nisu poznate nikakve izravne potvrde o ovom autorstvu. Dokumenti koji stoje na raspolaganju, mogli bi se podijeliti u dvije skupine: imovinsko pravne, koji bi dali naslutiti o bilo kakvoj povezanosti klarisa i tiskanja Pobožnih molitvi, i jezične, iz kojih bi se trebala iščitati izravna veza rukopisnog predloška i tiskane knjige. Najbliže su tome jedinice popisane na nekoliko zadnjih stranica sačuvanoga Kataloga, napisane, začudo, kajkavskim jezikom i pismom. Katalog njihove pisane ostavštine sastavljen je od 45 fascikala, njih 17 danas se nalaze u Hrvatskome državnom arhivu,⁹² a osobito je značajan onaj dio koji se nalazi opisan na zadnjim stranicama, što je za regesta neobično, na kajkavskom: *Vsakojački stari listi za spomenek, Razlučeni nekoji listi, Starinski vsakojački listi za spomenek*, a prvenstveno *Zaveršni list zbog vsakojačkih pobožnostih*.⁹³ U Zagrebu sedamnaestog stoljeća, imale su osjetljiv položaj stajati između duhovnih srodnika franjevac (koji su tada nastojali kao zalag autonomnosti osnovati barem kustodiju,⁹⁴ pojačani izbjeglicama iz Bosne, smještenim u ondašnjoj brdovečkoj župi u samostanu u Mariji Gorici),⁹⁵ dobročinitelja iz isusovačke bratovštine muke i smrti i kaptola kojemu su bile izravno podložne.

Ova se molitvena knjiga rabila u zatvorenoj zajednici i stoga nije ostavila dublji trag u sastavljanju kasnijih priručnika. Postavlja se pitanje koja je od redovnica bila najpodesnija osoba za sastavljanje časoslova, a da istovremeno bude anonimna? Možda ona odgojena pod geslom *Chi da morte teme, di vita non e degno?*⁹⁶

Listajući tu pisanu ostavštinu, nailazimo na pisma i isprave koji započinju sa *Ja Judith Petronilla od Zrinia Reda Svete Klare konventa Zagrebačkoga matti abbatisa...*, i tako posredno susrećemo i način pisanja vrlo srodan Pobožnim molitvama, a upoznajemo i osobnost ove svete žene: njen značaj i srdačnost u ophođenju, brigu za dobra samostana, ustrajnost u traženju prava, smisao za tješjenje i iskazivanje zahvalnosti. To su razne službene isprave o upravljanju dobrima,⁹⁷ osobito vinogradima (klarise su spadale pod biskupiju i morale su davati tzv. veliku desetinu, obično u vinu), posudbi novca, potrebama pitomica, ali i čisto privatna pisma kakvo je, npr., ono upućeno za imendan biskupu Stjepanu Selišćeviću: ”... vu svagdašnjih mojih molitvah... za znamenje moje kćerinske dužnosti ono

⁹² Arhiv splitskoga samostana klarisa uništen je zbog kuge iste godine kad je ukinut zagrebački. Prema pismu časne majke Suzane Muzuković. Dat. 30.4.2008.

⁹³ Index actorum clarissarum, str. 344-349.

⁹⁴ Za kustodiju bilo je neophodno da postoji barem sedam samostana. Hoško, Emanuel. Franjevci i poslanje Crkve u kontinentalnoj Hrvatskoj. Zagreb : Kršćanska sadašnjost, 2001.

⁹⁵ Župa Marija Gorica [citirano: 2008-05-30]. Dostupno na: <http://www.marija-gorica.hr/zupa/crkva.htm>. Samostan je ukinuo Josip II. 1786.

⁹⁶ Zapisano na jednoj od sačuvanih knjiga Biblioteke Zriniane NSK BZ 213.

⁹⁷ Kao i obitelji Zrinski, i klarise svoje gospodarske isprave pišu narodnim jezikom. “Posebno značenje ima nadalje činjenica da se administracija svih zrinsko-frankopanskih posjeda vodila hrvatskim jezikom.” Adamček. Str. 45.

malo kaj pošilam kak od kćere svoje dostojajte se prijeti... ”⁹⁸ Gledajući u Katalogu stranicu 37, gdje je u navodu na vrhu, pod slovom Z Zriny prekríženo ime Katarina, i iznad toga napisano Aurora Veronika,⁹⁹ dakle ime najmlađe kćeri Zrinskih, za koju upravo u tom pismu Katarina kazuje da još ni ne zna pisati: “vuči se čtati i pisati, vsaki dan tebe list piše, ali ga nigdor ne zna prečtati”, shvaćamo da je u javnom istupu svega sedam godina poslije glavosjeka, Judita morala ostati anonimna, prvenstveno zbog bližnjih (rodbine, susestara, zaštitnika). Obrazovana u pisanju i znanju jezika, odgojena je na književnom radu predaka, od kojih potječe i glasoviti Frankopanov brevijar iz 1518., Ivan Zrinski je s 20 godina bio mecena tiskare u Nedelišću, imala je oca, strica i ujaka pjesnika, majku sastavljačicu molitvenika i zbirke stihova. Preci su joj bili povezani s više bratovština, npr., Doro-teja Frankopanka je dobročiniteljica Sv. Duha u Baški na Krku; njeguju brašćinske vrednote kao što su gostinjci – sjetimo se samo da je Modruš sazdan kao velebna utvrda za praćenje hodočasnika i putnika, sa samostanom većim i od Lepoglavskeg i sa čak šest crkava (Pecs – *Quinque Ecclesiae* ima ih pet).¹⁰⁰ Imala je i duha predanosti u Božje ruke. I ostavila je duhovno potomstvo koje i danas skrbi o dragocjenostima prošlosti.¹⁰¹

LITERATURA I IZVORI

Adamček, Josip. Zrinsko-frankopanski posjedi u XVII. stoljeću. P.o. Radovi Instituta za hrvatsku povijest. Zagreb, 1972.

Belostenec, Ivan. *Sacri sermones in sacratissimum festum Corporis Christi. Idiomate Illyrico composti ac editi Opera ARPF Joannis Byllostinacz, Ord. S. Pauli Primi Eremitae Provinciae Istriae & Vinodol bis Emerito provinciale.* Graz : [s. n.], 1672.

Bene. Sandor. Od kupovine knjiga do kupovine pisaca : braća Zrinski u međunarodnoj propagandi (1663.-1666.) U: 400. obljetnica nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu : zbornik radova sa znanstveno-stručnog skupa 9.-11. svibnja 2007. Objavljeno na CD-u, urednica Mirna Willer.

Blasin, Barbara; Igor Marković. *Ženski vodič kroz Zagreb.* Zagreb, Meandar ; B.a.B.e., 2006. Str. 37.

Bratovchina sz. Barbare devicze i much., za doztoine szpovedi i sz. Pricheschania na szmertmom vremenu zadoblyenye. 1675. Rukopis.

⁹⁸ *Epistolae ad episcopos*, XXXII.80.

⁹⁹ *Život Zore Veronike, pojavom, srcem i dušom* Zrinske, kasnije sestre Konstancije, uršulinke u Celovcu, romansirao je Viktor Car Emin u djelu *Suor Aurora Veronika*, tiskano u Samoboru 1940. ; O njoj je pisao i Emilij Laszowski: *Gräfin Aurora, Veronika von Zrin* (M. Aurora Konstantia von der Heimsuchung Maria) Nonne de Ursulinen-Kloste in Klegenfurt. Zagreb : druck der “Merkantile”, 1927.

¹⁰⁰ Rac, Stanko. *Na gorskom sedlu.* U: *Vidici sa Gvozda.* Kloštar Ivanić : vlastitim kemičkim ciklostilom, 1970.

¹⁰¹ Zahvaljujem se na strpljivosti i razumijevanju svima onima koji su mi pomogli u traganju za izvorima, osobito gospođi Ornati Tadin i suradnicima iz Hrvatskoga državnog arhiva.

- Cvitanović, Đurđica. Župna crkva sv. Vida u Brdovcu. // Zaprešićki godišnjak, 1996. Zaprešić: Matica hrvatska Zaprešić, 1997.
- Dešić, Nikola. Hortulus animae : (stoye rechi Ray dusse). Rijeka : Franjevački samostan Trsat : Grad Rijeka : Naklada Benja : Knjiga, 1995.
- Dobronić, Lelja. Stari "vijenac" sela oko Zagreba. Zagreb : Muzej grada Zagreba, 2003.
- Le donne nella storia. Il femminismo. [citirano: 2009-02-09]. Dostupno na: <http://www.filo-sofiaedintorni.net/storiadelledonne.htm>.
- Epistole ad episcopos. HDA. Nadbiskupski arhiv.
- Frankopan, Fran Krsto. De translatione sanctae Domus Tarsacto Lauretum. Maceratae, 1656.
- Glavinčić, Franjo. Czvit szvetih to yeszt Sivot szvetih, od kih Rimska Czrikua cini sspominak : v kih vnogi spassitelyni uzdarsesse nauki, suakomu duhounomu i telessnomu sstrahom Bosyim sivuchenu kruto korisstni i potribni / prenesen i sslosen na haruatsski yezik catholicanskim obicayem po o. f. Franciscv Glavinichv Istriianinv ... U Mnetcii : po Bartolu Ginammu, 1657.
- Grgić, Marijan. Časoslov opatice Čike / [priredio Josip Kolanović]. Zagreb : Hrvatski državni arhiv : Kršćanska sadašnjost ; Zadar : Matica hrvatska Zadar, 2002.
- Grščić, Antun. Povijest samostana sv. Klare u Zagrebu. Doktorska radnja. Zagreb, 1946.
- Habdelić, Juraj. Zerczalo Marianzko, to je to poniznozt Devicze Marie, ka je Boga rodila... U Nemskom Gradczu : pri Ferenczu Widmanstetteru, 1662.
- Hermon, Nikola. Brascno dvhovno s molituumi i s prexuhkom muke Isusove rasmi-sglieuanym dopernesceno i sloxeno suakemu ki se nahaya pridruخن Braschine Svetoga Krixa vduighnenoj i nareyenoj v Reke poli otac Druхе Isusoue. Lubyane : v Vtiske-nice Osipa Thadia Mayra, 1693.
- Hojsak, Ivan. Rodoslovlje obitelji Drašković. Varaždin : Tiva, 2004.
- Horvat, Rudolf. Zator Zrinskih i Frankopana. // Posljednji Zrinski i Frankopani. Zagreb : Matica hrvatska, 1908. Str. 161-162.
- Hoško, Emanuel Franjo. Franjevci i poslanje Crkve u kontinentalnoj Hrvatskoj. Zagreb : Kršćanska sadašnjost, 2001.
- Hrvatska enciklopedija. Sv. III. Boja – Cleveland. Zagreb : naklada Hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda, 1942.
- Ježić, Slavko. Život i rad Frana Krste Frankopana : s izborom iz njegovih djela. Zagreb : izvanredno izdanje Matice hrvatske, 1921.
- Krajačević, Nikola. Molitvene knyisicze : vszem Christusevem vernem szlovenzkoга jezika priztoyne i hasznovite / [potpis na kraju predgovora: Jeden pop iz Reda Jesuitanzkoга. Vu Posone : [s. n.], 1640.
- Laszowski, Emilij. Adam grof Zrinski (1622-1691) : biografske studije : predavanja u družbi 12.V.1937. Zagreb : tiskara V. Rožmanić, 1937.
- Laszowski, Emilij. Građa za gospodarsku povijest Hrvatske u XVI i XVII stoljeću : izbor isprava velikih feuda Zrinskih i Frankopana. Zagreb : Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1951.

Laszowski, Emilij: Gräfin Aurora, Veronika von Zrin (M. Aurora Konstantia von der Heimsuchung Maria) Nonne de Ursulinen-Kloste in Klegenfurt. Zagreb : druck der "Merkan-tile", 1927.

Laszowski, Emilij. Porodica Čikulín. // Zaprešićki godišnjak, 1996. Zaprešić : Matica hr-vatska Zaprešić, 1997.

Medioli, Francesca. L' "Inferno monacale" di Archangela Tarabotti. Torino : Rosenberg & Selier, 1990.

Memoria in forma di manifesto, delle ragioni da' malcontenti di Ungaria per giustificare il loro ultimo sollevamento. S. l. : s. n., s. a.

Milovec, Baltazar. Dussni vert, duhovnim czvetiem naszagyen. To je to: unoge fele offi-ciumi i litanje, ... na Hervatzcki jesik pretolmачeni... Vu Bechu : pri Janussu Jacobu Kuerneru, 1664.

Milovec, Baltazar. Dvoi dussni kinch jeden vernim sivim, k szrechnomu preminku na duhovni sztrosek. Drugi vernim mertveh dussam na odkup iz vnogih pobosnih knyг szku-pa szpravlyen, po patru Bolthisaru Millovczu. Vu Bechu : Pri Mattheu Cosmeroviu, 1661.

Moguš, Milan. Fonološki kriteriji za određivanje čakavskoga narječja. Poseban otisak iz 13. sveska Radova zavoda za slavensku filologiju. Zagreb, 1973. Str. 32.

Pavlinski zbornik : 1644. / [urednici Milan Moguš, Lovro Županović]. Zagreb : Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti : Globus, 1992.

Pazmany, Peter. De religiosis ordinibus qui olim in Ungaria floruer. Objavljeno u: Acta et decreta synodi dioecesanæ, Strigoniensis. Autoritate ... domini, Petri Pazmany, ... Cele-bratæ Tyrnaviæ, anno Domini MDCXXIX. die IV. Octobris. Appendix II. Posonii : in aede archiepiscopali, 1629.

Pobosne molitve iz vnogeh molitveneh knyг izebrane : vszem pobosnem i Boga-boie-chem dussam kruto hasznovite. V Bechu : pri Janussu Christofu Cosmeroviussu, czesza-rove szuetlosti stamparu, 1678.

Rac, Stanko. Bijeje opatice. U: Ivaničke perspektive. Kloštar Ivanić : vlastiti ciklostil, 1959.

Rac, Stanko. Na gorskom sedlu. U: Vidici sa Gvozda. Kloštar Ivanić : vlastitim kemičkim ciklostilom, 1970.

Rac, Stanko. Vrt hrvatske kulture. U: O starom Zagrebu. Kloštar Ivanić : vlastiti ciklostil, 1967.

Rački, Franjo. Izprave o uroti bana P. Zrinskoga i kneza Fr. Frankopana. U Zagrebu : štam-parija Dragutina Albrehta, 1873.

Sala di Santa Petronilla – Guercino, seppellimento di Santa Petronilla [citirano: 2008-03-31]. Dostupno na: http://www2.comune.roma.it/museicapitolini/pinacoteca/visita/sala7_petronilla.htm.

Samostan klarisa Zagreb, HDA 672.

Samostan klarisa Zagreb. Katalog 61, mikrofilm Z-346. Repertorium et elenchus (index et extractus) actorum clarissarum Zagrabiensium 1593.-1780.

Santa Petronilla, martire [citirano: 2008-03-31]. Dostupno na: <http://www.enrosadira.it/santi/p/petronilla.htm>.

Schurmann, Anna Maria. Opuscula hebraica, latina, graeca, gallica : prosaria et metrica. Lipsiae : Carol. Frid. Muller, 1749. Str. 7.

Sertić, Nikola. Hrvatski kajkavski molitvenici : doktorska radnja. Zagreb, 1943. Rukopis.

Sestre klarise. Red svete Klare. Hrvatska Unija viših redovničkih poglavarica [citirano: 2008-05-28]. Dostupno na: <http://www.redovnice.hr/zajednic/klarise.htm>.

Sibila : knjiga gatalica Zrinskoga dvora u Čakovcu / [priredio] Zvonimir Bartolić. Čakovec : Matica hrvatska, Ogranak : "Zrinski" ; Zagreb : Metropolitana, 2007.

Szabo, Đuro. Kratka povijest kuće br. 20 u Opatičkoj ulici u Zagrebu, sadašnjoj financijskoj sgradi koja je do godine 1782. bila samostan klarisa, a te je godine Josip II. samostan ukinuo jer je imao imetka i nešto značio. Rukopis.

Šišić, Ferdo. Zavjera Zrinsko-Frankopanska. Zagreb : tisak Jugoslavenske štampe d. d., 1926.

Vanino, Miroslav. Isusovci i hrvatski narod. Sv. I. Rad u XVI. stoljeću Zagrebački kolegiji. Zagreb : Filozofsko teološki institut Družbe Isusove, 1969.

Verona, Eva. Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga. Prvi dio : odrednice i redalice. Drugo izmijenjeno izdanje. Zagreb : Hrvatsko bibliotekarsko društvo, 1986.

Zrinski, Adam. La fortification militaire. Rukopis.

Zrinski, Katarina. Putni tovarus / vnogimi lipimi, nouimi i pobosnimi molituami iz nismkoga na heruaczki jezik isztomachen i spraulyen po meni groff Frankopan Catharini goszpodina groffa Petra Zrinszkoga hisnom touarussu. V Benetkih : pri Babianu, 1661.

Zrinski, Katarina. Putni tovaruš : transkripcija / transkribirao, za tisak priredio i priloge napisao Zvonimir Bartolić. Čakovec : Matica hrvatska, Ogranak : "Zrinski" ; Zagreb : Nacionalna i sveučilišna knjižnica, 2005.

Zrinski, Nikola. Adrianszkoga mora syrena / [prev.] groff Zrinszki Petar. U Beneczih : pri Zamarij Turrinu, 1660.

Župa Marija Gorica [citirano: 2008-05-30]. Dostupno na: <http://www.marija-gorica.hr/zupa/crkva.htm>.